

ФИБУЛИ ОТ ИСТОРИЧЕСКИЯ МУЗЕЙ В ГАБРОВО (III - VII ВЕК)

Кина Койчева, Анна Хараламбиева

За пълноценното опознаване на фибулите като част от разнообразните веществени паметници в наследството на тракийските земи, в последно време допринася целенасочената изследователска дейност. Появилите се публикации, резултат от нелеката задача да бъдат събрани и систематизирани всички находки, оповестиха почти непознати колекции от музеите в Русе, Варна, Шумен, Добрич, Нови Пазар¹. Допълнени с подобни паметници, обнародвани в повечето случаи инцидентно или като каталожни данни, те дават възможност да се потърсят сигурни обосновки за типологичното развитие².

В сложната проблематика на епохата и не по-малко сложните и противоречиви хипотези, търсеци отговор на въпросите за произхода, развитието и влиянията, за вариантите на произведения, на производствените центрове и разпространението, съществен момент е всестранното опознаване на тези паметници. С обнародването на колекцията от фибули, съхранявана в Габровския исторически музей, се прибавят находки от район, попадащ в планинските покрайнини на провинция Долна Мизия. Географски тези територии са обединени от горните поречия на реките Янтра и Росица, в северните подстъпи на проходите от централната Старопланинска верига – Шипченски, Химитлийски, Русалийски. Всички фибули са намерени при археологически разкопки на останки с добре изразена стратиграфия и достоверна относителна хронология. Находките са представени неравностойно като количество, както по отношение на типовете, така и по местонамиране, обстойност, което е зависимо от мащабите на разкопките, но допустимо е същевременно и влиянието на други фактори.

От м. Витата стена при с. Здравковец произхождат пет фибули. Появата на укреплението тук се отнася към средата на III в. и се отдава на устройството на съобщителните връзки или за укрепяване на границите на градските територии³. Периодът до края на VI в. е засвидетелстван с датиращи материали, между които и монети на Каракала (211 - 217), Траян Деций (249 - 251), Константин I (306 -

337), Аркадий (395 - 408), Анастасий (491 - 518), Юстиниан I (526 - 565)⁴.

Друга от ранновъзникналите крепости е тая на възвишението "Пречиста" при с. Градница, където са намерени четири фибули, а други четири екземпляра са открити сред останките от селище в м. Казанджийска лъка, в близост до крепостта, датировката на което се отнася към ранновизантийския период⁵.

Най-многобройни (52 бр.) и разнообразни са фибулите от късноантичната крепост и град на м. Градище при гр. Габрово. Установените тук три строителни етапа се свързват с развитието на укреплението от кастел в началото на IV в. до укрепен град в средата на същото столетие и разрастването му през последвалия период до края на VI - началото на VII век⁶.

През втората половина на IV в. укрепителната дейност обхваща и възвишенията край Дряновския манастир м. Градът и м. Боруна, където са намерени пет фибули, а по-назапад, по течението на р. Росица е съществувала крепост на хълма "Градът" при с. Батошево, от където произхождат две фибули⁷.

В относителната хронология важна граница се явява опожаряването по време на хунските нашествия от 40-те години на V в., при които пострадват крепостите при Дряновския манастир и на габровското Градище. Две укрити монетни съкровища, в които най-късните монети са от Аркадий (395 - 408), Хонорий (395 - 423) и Теодосий II (408 - 450) са сред убедителните датирани материали⁸.

Возвишението Градът при с. Крамолин, където е намерена единствена фибула, е укрепено значително по-късно, към средата на VI в. Десетилетията, обхващащи и началото на VII в., се доказват и от анализа на архитектурно-строителните обекти на голямата куполна базилика⁹.

На базата на стратиграфските данни и сравнителния анализ, фибулите от колекцията на Габровския музей са представени в пет основни типа, придържащи се към установената класификация. Метричните данни и данните за локализацията са изнесени в приложения каталог, а илюстративният материал се придържа към местонамирането на находките.

I. ПРОВИНЦИАЛНОРИМСКИ ДИСКОВИ ЕМАЙЛИРАНИ ФИБУЛИ (кат. № 1)

Единствената фибула от този тип е намерена на м. Витата стена (кат. № 1). Бронзовият диск е украсен с лъчисто разположени сектори, изпълнени със син, оранжев, кафяв или бял емайл. Принадлежи към известните от рейнските, горно- и среднодунавски провинции т.н. Platten или Scheibenfibeln и според класификацията на Екснер (тип III, 26)¹⁰ и Етлингер (тип 45, 3)¹¹ се датира след средата на II век. Проникването на тези фибули в източните римски провинции, където са внесени не по-късно от първата половина на III в., се доказва с находки от северните долнодунавски земи¹². От многобройните разновидности на емайлираните фибули, в Мизия са известни отделни екземпляри, както и такива с ажурни дискове¹³. На юг от Балкана фибули с емайл не са известни¹⁴. За фибулата от м. Витата стена няма точен паралел сред известните находки от нашата страна. Тя идва да докаже проникването на подобни изделия през първата половина на

III в. и евентуално продължителната им употреба заради функционалните и декоративни качества, което се доказва и с датирания пласт III – началото на IV век.

II. ПРОВИНЦИАЛНОРИМСКИ ЛУКОВИЧНИ ФИБУЛИ (кат. № 2)

Типът е представен с фибула от м. Градът при Дряновския манастир (кат. № 2). Сред общите белези на типа, като трапецовидното напречно сечение, цилиндричният иглодържател, топчестите луковици върху поставки, се открояват като характерни елементи издълженото и по-широко от лъка краче и неговата щемпелувана украса. Подобни белези доближават фибулата до обособения в колекцията на Варненския музей подтип 3 А, с датировка втората половина на IV в., подкрепена с моногройните успоредици от Долна Мизия¹⁵. Според класификацията на Келер (тип 3 В/4 А)¹⁶ и Прьотел (тип 3/4 В)¹⁷ фибулата се датира към втората половина на IV в. – първите десетилетия на V в., като подобна датировка се подкрепя и от относителната хронология на крепостта.

III. АРБАЛЕТНИ ФИБУЛИ С ПОДВИТО КРАЧЕ (кат. № 3 – 63)

Характерните за източните провинции през късноантичната епоха и временно на ранната Източна империя фибули с типично прикрепен чрез навивки иглодържател, подвит от крачето и с арбалетна пружинна конструкция, в колекцията са представени с 61 екземпляра. Връзката им със средно- и къснолатинските фибули, някои особености в морфологичните белези, както и хронологическото и териториално разпространение, повече от сто години са обект на голям изследователски интерес, създали теории, понякога взаимно отричащи се¹⁸.

При класификацията на фибулите от Габровския музей са залегнали техните основни конструктивни особености, като сред определящите белези е начинът за оформяне на лъка в края, към който е прикрепвана пружината, а също така технологичните различия при изработката. Фибулите от първите три подтипа са отливани в едноделни калъпи и след това са извивани. Кованите от желязо фибули, отделени в подтип III 4, имат белези от първи и втори подтип. Някои са с извивка за оста на пружината, а при други оста е минавала през долната част на есовидната извивка.

III 1. Фибули с лък, извит около оста на пружината (кат. № 3 – 8)

Тези фибули са най-близки до среднолатинската схема и до т.н. "дакийски тип" по класификацията на Дякону¹⁹. Към най-ранните представители могат да бъдат отнесени две бронзови фибули. Едната е от помещение 24 на селището в м. Градище (кат. № 4). Широката лента е украсена по лъка и крачето с надлъжни ивици, оформени от прави и зигзаговидни линии. Подобна е и намерената част от фибула на м. Градът при Дряновския манастир (кат. № 8). Относителната хронология отнася тези находки към втората половина на I в. и има точно датирана горна граница от пласта, бележещ разрушенията от хунските нападения през 40-те години на V век. Това е установеният първи строителен период на помещение № 24 – втората половина на IV в., а втората фибула е намерена заедно с

луковичната фибула. На същата датировка отговаря и периодът В/С в Ятрус, към който принадлежи намерената тук фибула²⁰. Масивният лък, по-дълъг от крачето, както и украсата, доближават находките и до първия вариант на тия фибули от фонда на музея във Варна, датиран в IV в.²¹.

По-късните варианти на подтипа са представени с една бронзова фибула от м. Градът при с. Батошево (кат. № 3) и железните фибули от укрепението край Габрово (кат. № 5 - 7). Археологическата среда и главно нумизматичният материал, съдържащ монети от Анастасий I и Юстиниан I, определя времето на тяхното разпространение към края на V – VI век. В развитието на типа, явно железните изделия се налагат по образец на по-изящните бронзови фибули, като не е изключена вероятността те да са произведени на място.

III 2. Фибули с есовидно извит край на лъка (кат. № 9 – 28)

Двойната извивка в края на лъка при тези фибули осигурява място за оста в долния отвор, а горната част е декоративна. При някои от публикуваните екземпляри тази извивка оформя халка, в която е прикрепвана верижка²².

Най-ранните фибули са открити в помещение № 12 на м. Градище. Едната е от бронз (кат. № 9), украсена с врязани надлъжни линии, а другата е желязна (кат. № 10), декорирана с врязани ивици и ивица от диагонално пресечени резки. Дългата ос с топчета в края е обвита в медна пластина и пружината е поставена допълнително. Тези поправки явно са наложени от продължителната употреба на предмета. Датировката на пласта в помещение № 12 се определя към първата половина на V в.

Въвеждането на желязото в употреба постепенно измества като суровина бронза, както доказва това корелацията на фибулите от м. Градище. Само три от тях са бронзови (кат. № 11 – 13) и една медна (кат. № 14). Тези находки неизменно са съпътствани с монети от Юстин I. Бронзовата фибула от помещение № 23 (кат. № 12) е поправяна, като е оставена ос и пружина с две навивки с долна тетива, изработени от дебела желязна тел. Трапецовидното краче и украсата с пунктирана линия на тази фибула намират аналогии сред колекциите от Сигиндунум²³, от музеите в Русе и Балчик²⁴, датирани към късния античен период. Останалите единадесет фибули от м. Градище са изработени от желязо. Освен основните типологични белези, две от тях (кат. № 15 и 16) се отличават с широката плоска лента, от която са огънати, което ги доближава повече до бронзовите образци. Съпътстващият нумизматичен материал при тях доказва началото на VI век. Пет от фибулите (кат. № 17 – 21) са напълно еднакви по отношение на детайлите и сходни по размери. Отличават се с полуовалния напречен профил на лъка. Типологично най-близки до тези фибули са и фибулите от помещение № 25 (кат. № 22), помещение № 14 (кат. № 23), помещение № 1 (кат. № 24), помещение № 26 (кат. № 25). Тяхното местонамиране – помещения от третия строителен период, определено насочва към VI в., крайната фаза от съществуването на селището.

Явно фибулите с есовидна извивка в края на лъка са сред предпочитаните от местното население. Това е довело до известна специализация и усъвършенстване

на производството, за което свидетелстват петте еднакви железни фибули. Доброто състояние на находките безспорно се дължи на качествения материал, а начинът, по който са направени, е белег за продукцията на една работилница. Предположението, че тази работилница се е намирала в самото селище се подкрепя косвено от доказаните производствени традиции в стъклопроизводството, железнообработката, косторезния занаят²⁵.

Фибулите от разглеждания подтип се допълват с екземпляри от землището на с. Градница. Малката бронзова фибула е намерена в крепостта на м. Пречиста (кат. № 26), а от селището в м. Казанджийска лъка са бронзовите фибула с кат. № 27 и желязната фибула с кат. № 28. Бронзовата фибула е извита от широка лента, а украсата е семпла, с врязани надлъжни линии. Находките са намерени в пласт, датиран към VI век.

III 3. Фибули, извити от кована желязна лента (кат. № 129 – 42)

Включените в колекцията четиринадесет фибули или части от тях са находки само от м. Градище при Габрово. Преобладават триделните фибули. През извивката в края на лъка минава ос за двустранна пружина с долна тетива, навита на дебела обла тел. Тенденцията за стесняване на крачето е изразена чрез издължената трапецовидна форма (кат. № 29, 30, 37, 41) или силно намаляване на ширината, в някои случаи в съотношение 1:3 спрямо лъка (кат. № 34 – 36, № 39).

Есовидната извивка на лъка при фибулата с кат. № 36 е изключение в техническото решение на екземплярите от подтипа. Украсата също е рядкост и е нанасяна само върху трапецовидните крачета. Обикновено врязани линии очертават контурите по очертаванията на крачето, а в полето минава ивица от орнамент "елхово клонче" (кат. № 30) или бордюор от зигзаговидна линия (кат. № 29).

Датировката на фибулите от подтип III 3 се определя от датировката на третия строителен хоризонт в селището, който се отнася към втората половина на V и целия VI век. Подобна датировка имат и аналогични материали от земите на север от р. Дунав²⁶. Най-много фибули от разглеждания вариант се съхраняват в Шуменския музей, а единични находки са известни от крепостите при с. Малък Преславец (Силистренско) и с. Копривец (Русенско)²⁷.

III 4. Фибули с отвор за оста и кукичка над него (кат. № 43 – 56)

Типологичните белези обединяват четиринадесет екземпляра, включващи находки от широк географски район по горното течение на реките Янтра и Росица. Фибулите са отливани в едноделни калъпи, главно от бронз, по-рядко от мед. Почти всички са украсявани. При някои релефните ръбчета, разположени надлъжно (кат. № 51 и 56) или напречно върху крачето (кат. № 44) са моделирани в калъпа. Врязаната украса е по-разнообразна. Надлъжните линии (кат. № 45, 48, 52) са допълнени в някои случаи с ивица "елхово клонче" (кат. № 50 и 53) или кръстосани резки (кат. № 54 и 55). По-сложна е украсата върху фрагмент от фибула (кат. № 47), където начупена линия е съчетана с релефни точки и бордюор от ситни резки.

Интерес представлява фибулата от укреплението при с. Батошево (кат. № 43).

Върху крачето на миниатюрното изделие е гравирен надпис с гръцки букви. С разчитането на думата ΛΑΝΑ между две отвесни резки, тълкувана като име, могат да се потърсят аналогии сред подобни екземпляри с имена като Михаил, Гавраил, Мина и др. от музеите в Русе, Варна, Шумен²⁸, както и фибулите от Пловдивско и Старозагорско²⁹. Неясната буква Α, обаче, дава насоки и за втори вариант на разчитането, като дума ΛΑΝ и в края шестолъчния юдейски символ. Думата ΛΑΝ съвпада с название на длъжностно лице за събиране на данъци в еврейската религиозна община³⁰. Независимо от начина на разчитане, фибулата от с. Батошево разширява кръга на подобните находки, но не е в състояние да допринесе за изясняване на въпроси, като този защо само фибулите с кукички над оста имат надписи, а също дали надписът сигнализира определен светия, собственост или производствена марка³¹.

Фибулите от подтип III 4 са имали широко приложение, както това се доказва с находките от нашата страна. Хронологически те се обособяват към най-късния вариант на фибулите с подвито краче и се датират в последните десетилетия на VI – началото на VII век³². Към същото време се отнасят и разглежданите екземпляри от габровския музей.

III 5. Фибули от желязо с издатък в края на лъка (кат. № 57 – 63)

Седем фибули, включени в типа, са само находки от укреплението при Габрово. При тези изделия дъгата на лъка е винаги по-малка от дължината на крачето и лентата в тази част е по-широка, с полуовално или триъгълно сечение. Малкият сферичен издатък над пружината като типологичен белег отличава фибулите от железните ковани екземпляри на подтип III 3 и се явява като сходен елемент с фацетирания издатък на летите бронзови фибули. Към някои техни типове, срещани по-рядко, ги доближава и масивното триъгълно сечение (Срв. кат. № 73).

Отделни екземпляри, каквито са фибулите с кат. № 57 и 61 са датирани с монети на Анастасий и Юстин I. Появата на типа в самия край на V в. върви паралелно с железните изделия от подтип III 2 и III 3. Заедно с другите разновидности на фибулите с подвито краче, времето на тяхното широко приложение се очертава в рамките на целия VI век.

IV. АРБАЛЕТНИ ФИБУЛИ С МАСИВЕН ИГЛОДЪРЖАТЕЛ (кат. № 64 – 69)

Начинът, по който е оформен иглодържателят, чрез масивна пластина, изтеглена от крачето, е характерен белег, който обединява шест фибули от колекцията. Тази конструктивна особеност е сред най-разпространения начин за придържане на иглата при ранноримските фибули³³. Материалът, от който са изработени и начинът на оформяне на края на лъка за прихващането на пружинния механизъм, разграничава три варианта.

IV 1. Фибули с пробит отвор за оста на пружината (кат. № 64 – 65)

Фибулите от този тип са изработени от бронз чрез отливане. Отличават се с масивен лък и краче. Разпространението им на юг от долния Дунав е изключително рядко.

И двете фибули в колекцията на Габровския музей са намерени на м. Градът при Дряновския манастир. В края на лъка е изтеглена плоска пластина с кръгъл отвор за оста. Пружината на фибулата с кат. № 65 е от желязна тел с четири навивки и долна тетива. В конструкцията на тези фибули се съчетават елементи от други типове фибули, което обосновава предположението за един локален вариант. Двете фибули са намерени заедно с луковичната фибула, а в относителната хронология горната граница се определя от разрушаването на крепостта при хунските нападения.

IV 2. Фибули тип Виминациум (кат. № 66 – 67)

Двете фибули, представлящи типа, са намерени в различни, географски отдалечени райони. Едната е от м. Градище при Габрово (кат. № 66), а другата от м. Пречиста при с. Градница (кат. № 67). Изработени са от желязо, с полуовъглен профил на сечението, с долна тетива на пружинния механизъм. Повтаряйки първообрази на различните типове ранноримски фибули с извит лък, типът Виминациум явно има приложение сред населението на балканските римски провинции в един определен период около средата и втората половина на V век. Тази датировка от некропола на Виминациум³⁴ се потвърждава със значителни по брой находки от Ятрус (предимно периода В/С)³⁵ и селището от римската и ранновизантийската епоха при Перник³⁶. Стратиграфските данни на разглежданите тук екземпляри сочат втората половина на V в. като по време на разпространение, а датировката на фибулата от м. Градище е прецизирана от намерената заедно с нея монета на имп. Марциан (450 – 457).

IV 3. Фибули с есовидно извит край на лъка (кат. № 68 – 69)

Към този подтип, тясно свързан с предходния тип IV 2, принадлежат две фибули от землището на с. Градница. Те са малки, изработени от бронзова лента с правоъгълно сечение. Лъкът и крачето са украсени с прецизно врязана украса. Характерният иглодържател се допълва с друг съществен белег, какъвто е извивката в края на лъка, оформящ отвора за оста на пружината. При фибулата от м. Казанджийска лъка (кат. № 68) извивката е единична, а при фибулата от м. Пречиста (кат. № 69) тази извивка е двойна, есовидна и чрез спираловидно завиване оформя втори, декоративен отвор. В устройството на фибулите от с. Градница са взаимствани елементи от различни типове, употребявани през късноантично време. Така напр. към конструкцията за придържаните на иглата се е появила есовидната извивка в края на лъка от фибулите с подвито краче. В типологията на находките от Тракия подобни екземпляри са отделени в тип III на фибулите с извит лък, без уточнена хронология³⁷. Сходни екземпляри са намерени и в Мизия, в землището на с. Войниково, Добричко, където в гроб е открита фибула тип Удине-Планиц, датирана в последните десетилетия на V – VI век³⁸. С монета на Юстиниан I е датиран и фибулата от м. Казанджийска лъка, според което фибулите от с. Градница могат да бъдат отнесени към VI век.

V. АРБАЛЕТНИ ФИБУЛИ С ПСЕВДОНАВИВКИ (КАТ. № 70 – 73)

Фибулите, отливани от бронз в двуделни калъпи, чиято конструкция повтаря

тая на фибулите с подвито краче, но се отличава от тях с ивицата от ръбчета в основата на лъка, имитиращи характерното прихващане на иглодържателя чрез навивки, са обособени в отделна група. Заради този морфологичен белег терминът "фибули с псевдонавивки" се налага пред термини като "византийски" или "византийско-крайдунавски" фибули³⁹. Изработката на тези изделия в технологично отношение представлява усъвършенстване на технологията, поради което те могат да бъдат разглеждани като финал на типологичното развитие на фибулите с подвито краче.

Ограниченият брой находки от разглежданата тук колекция не позволява типологизация при тяхното разглеждане, поради което те са причислени към установените вече типове на фибулите от Долна Мизия.

Една фибула с псевдонавивки е намерена в крепостта на м. Боруна при Дряновския манастир (кат. № 73). Тя принадлежи към по-рядко срещаните фибули с триъгълно напречно сечение, с по-големи размери и по-малко псевдонавивки. В колекцията на Варненския музей две такива фибули от Североизточна България са обособени в тип II 3⁴⁰. Добре запазена фибула (кат. № 70) и два фрагмента (кат. № 71 и 72) са находки от м. Градище при Габрово. Сходството им се определя от размерите и детайлите при оформянето на крачето и иглодържателя. Те имат правоъгълно напречно сечение на лъка и полуовално на крачето. Релефни полупръстени ограждат ръбчетата на псевдонавивките, чиито брой е 11 – 13. При цялата фибула те са означени чрез плитки нарязи. Същият екземпляр има и характерния фасетиран издатък в края на лъка, над отвора за пружинния механизъм. Лъкът е украсен с гравирани бордюри от надлъжни линии и между тях диагонално пресечени резки. Тази фибула предоставя информация в друго направление. Тя носи белезите на полуфабрикат. Изделието е без пробит отвор за оста, а ръбовете, образувани при отливането на двуделния калъп са груби, неизпилени.

Трите фибули от м. Градище имат множество паралели от долнодунавските земи на провинциите. Някои морфологични белези, каквито са особеностите на сечението, на псевдонавивките и декорацията, позволяват те да бъдат причислени към вариант II 1 на находките от Североизточна България⁴¹. Разпространението им в Тракия е засвидетелствано както с единични находки, така и с колекция от 17 фибули от римо-византийското селище при Перник⁴². Датирането на фибулите от Габровския музей се базира на стратиграфските данни от обектите, където те са намерени и се подкрепя от установената хронология на типа. Това е Юстиниановата епоха и времето след нея.

В колекцията от фибули на Историческия музей в Габрово има две провинциално-римски фибули (кат. № 1 – 2) от III – началото на IV век. С белези, взаимствани от късноримските фибули на Балканите, са арбалетните фибули с масивен иглодържател и отвор за оста на пружината (кат. № 64 – 65), датирани към втората половина на IV – началото на V век. Четири арбалетни фибули с различно оформен край на лъка представляват типа Виминациум (кат. № 66 – 67)

и негови варианти (кат. № 68 – 69), чието най-голямо разпространение е било концентрирано на юг от Долния Дунав от средата на V и VI век.

Многобройната група от фибули с подвито краче е представена в няколко варианта, съобразно вътрешно диференциращите ги белези, в т. ч. и такива от технологично-производствен характер (кат. № 3 – 63). Тяхната употреба се вписва в широк хронологичен диапазон от IV до началото на VII век. В отделна група са обособени и летите бронзови фибули с псевдонавивки (кат. № 70 . 73), явяващи се последна фаза в развитието на фибулите с подвито краче.

Освен че допълват представата за разпространението, фибулите са важни и с данните за локалното производство. Т. н. железни ковани фибули, представени с четиринадесет екземпляра (вариант III 3), явно са произвеждани само в долнодунавския район, откъдето са и повечето от известните досега находки. Сред разглеждания материал се открояват и петте железни фибули от варианта II 2, които стесняват границите на местното производство към укрепения град на м. Градище. Подкрепа в това отношение представлява и недовършената бронзова фибула с псевдонавивки. Подобни екземпляри-полуфабрикати не са изключение. Периметърът на откриването им е твърде голям и обхваща находки от Дробета⁴³ и Аквис⁴⁴, от районите на Августа Траяна и Кабиле⁴⁵. Дали това, обаче, е продукцията на местни работилници или полуфабрикатите произхождат от специализирани в производството на тези изделия центрове, откъдето са разпращани в по-малки ювелирни ателиета, е въпрос на бъдещи проучвания.

Значителният брой бронзови и железни фибули, открити в селището на м. Градище, е указание, че те са били траен елемент в бита на неговите обитатели, отговаряли са на определен вкус и традиции в облеклото, особено що се отнася до времето след средата на V в. и особено през VI век. Периодът съвпада с времето на заселване на етнически чужди групи в селището, което се отразява както на градоустройството и строителната техника, така и върху цялата битова култура. Израз на настъпилите промени са също някои от находките и тяхната декорация, както и погребалният обред, установен в некропола⁴⁶. Фибулите като определен атрибут на варварското население са съществено доказателство за етническия състав на обитателите, макар че трудно би могло да се потърси тяхната етнодиференцираща роля. При това нито една от фибулите не е намерена в некропола, формиран именно през VI в., тогава, когато е засвидетелствана най-масовата употреба на фибулите.

Независимо, че интерпретацията на подобни въпроси е затруднена, фибулите от фонда на Историческия музей в Габрово допълват информацията, необходима за изследването на тези паметници, като включват район от вътрешността на провинция Долна Мизия и имат отношение към тяхното разпространение, хронология и типово разнообразие.

БЕЛЕЖКИ

1. Хараламбиева, А. и Д. Иванов. Късноантични фибули от музея в Русе. ГМСБ, XII, 1986, 9 - 20; Хараламбиева, А. и Г. Атанасов. Фибули от V - VII в. в Шуменския музей. ИНВМВМ, 27 (42), (под печат); Фибули от Новопазарско I . VII в. ГМСБ, 17, (под печат); Хараламбиева, А. Два типа късноантични фибули от Варненския музей. ИНМВ, 20 (40), 1989, 29-40; Луковични фибули от Варненския музей. ИНМВ, 26 (41), 1991, 79-98; Фибули от V в. от Североизточна България. Археология, 1991, № 1, 33-37; Фибули от колекцията на Добричкия музей. В: Сб. Добруджа, (под печат); Haralambičeva, A. Archäologia spuren der Götten südlich der unteren Donau aus dem 5 Jr. n. Chr. Archaeologia Austriaca, 74, 1990, 79-84, Abb. 1, 5, 6.
2. Срв.: Стефанов, С. Ранноримски фибули от Нова. В: Сб. Изследвания в чест на акад. Д. Дечев, С., 1958, 511-520; Късноримски фибули от Нова. В: Сб. Изследвания в памет на К. Шкорпил. С., 1961, 314-350; Любенова, В. Селището от римската и ранновизантийската епоха. В: Перник, I, 1981, 166-176; Табакова-Цанова, Г. Късноантичният некропол в м. Стражата край гр. Плевен. ИНИМ, 3, 1981, 133-140; Генчева, Е. Типология и датиране на ранноримските фибули от Южна България. Археология, 1987, № 4, 30-43; За типологичното развитие на късноримските фибули с подвито краче в Южна България. Археология, 1989, № 4, 30-36; G o m o l k a - F u c h s, G. Die Kleinfunde vom 4 bis 6 Jr. aus Jatrus. In: Jatrus - Krivina, 2, 1982, 150-152.
3. Койчева, К. За характера и развитието на късноантичните укрепления по горното течение на реките Янтра и Росица. В: Сб. Ив. Велков (под печат).
4. Милчев, А. и К. Койчева. Археологически данни за две крепости в Габровски окръг. ГМСБ, 4, 1978, 52-58.
5. Непубликувани резултати от разкопки.
6. Кojčeva, K. Settlement development in Lower Moesia in Late Antiquity. Acta associationis internationalis TAB, 5, 1990, 162-166.
7. Кojčeva, K. За характера и развитието на... (под печат).
8. Непубликувани материали от фонда на ИМ - Габрово.
9. Милчев, А. и К. Койчева, П. Димитров. Ранновизантийска куполна базилика при с. Крамолин (под печат).
10. E x n e r, K. Die provinzialrömischen Emailfibeln der Rheinland. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 29, 1941, s. 61.
11. E t t l i n g e r, E. Die römischen Fibeln in der Schweiz. Bern, 1973, s. 126.
12. C o s i ŝ, S. Fibule emailate din Dacia Romana. Apulum, 13, 1986, 159-168; Генчева, Е. Типология и датиране на ранноримските..., с. 40.
13. G o m o l k a - F u c h s, G. Op. cit., s. 152, N 265, 266.
14. Генчева, Е. Типология и датиране на ранноримските..., с. 41.
15. Хараламбиева, А. Луковични фибули от..., 86-90; Срв.: G o m o l k a - F u c h s, G. Op. cit., s. 150, Taf. 55.
16. K e l l e r, E. Die spätromischen Grabfunde in Südbayren (=Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, 14). München, 1971, 26-34.

17. P r ö t t e l, Ph. M. Zur Chronologie der Zwiebelknopffibeln. JRGZM, 35, 1988, 1, s. 359, Abb. 42.
18. T i s c h l e r, O. Ostpreussische Gräberfelder III. Schriften der physikalisch-ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg, 19, 1878, s. 183; A l m g r e n, O. Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialromischen and südrussischen Formen. Mannus-Bibliothek, 32, 2 Auflage, 1923, 71-74, 250-253; A м б р о з, А. Фибулы юга европейской части СССР II в. до н. э. - IV в. н. э. Археология СССР, Свод археологических источников, Д - I - 30, 47-57 ; P e š k a ř, J. Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren. Praha, 1972, s. 108; D i a c o n u, Gh. Über die Fibel mit umgeschlagenem Fuss in Dazien. Dacia, 15, 1971, s.262; P e s c h e k, Gh. Zur Südausbreitung der Fibel mit umgeschlagenem Fuss. Prahist.-Z., 34-35, 1953, 3 Hälfte, 255-256.
19. D i a c o n u, Gh. Op. cit., s. 239-265.
20. G o m o l k a-F u c h s, G. Op. cit., s. 152, N 262.
21. X а р а л а м б и е в а, А. Два типа късноантични фибули от..., с. 35.
22. G o m o l k a-F u c h s, G. Op. cit., N 251.
23. B o j o v i c, D. Rimske fibule Singidunuma. Beograd, 1983, s. 72, T. XXXII 316 - 318.
24. H a r a l a m b i e v a, A. Archäologia spuren..., 79 - 84, Abb. 1, 5, 6.
25. К о й ч е в а, К. Ранновизантийска стъкларска работилница. Археология, 1990, № 4, 36 - 45; Костни изделия от ранновизантийската епоха. В: Сб. Ст. Дамянов (под печат).
26. T e o d o r, D. Gh. Consideraț pricinđ romano-bizantina din sec. V - VII e. n. in spațiul Carpato-Dunăreano-Pontic. Archeologia Moldovei, 12, 1988, 207 - 208, Fig. 8₁, 5, 7, 9; 9₈.
27. X а р а л а м б и е в а, А. и Д. И в а н о в. Цит. съч., с. 11 и сл., Табл. II_{15,16}; X а р а л а м б и е в а, А. и Г. А т а н а с о в. Фибули от V - VII в. ..., (под печат).
28. X а р а л а м б и е в а, А. и Д. И в а н о в. Цит. съч., с. 18, Табл. III₁₈; X а р а л а м б и е в а, А. Два типа късноантични фибули в..., с. 35, Табл. III_{1,2}.
29. Г е н ч е в а, В. За типологичното развитие на..., с. 34, Обр. 1 д.
30. Сведението и интерпретацията авторите дължат на А. Меламед от Националния исторически музей.
31. X а р а л а м б и е в а, А. и Д. И в а н о в. Цит. съч., с. 18; Г е н ч е в а, В. За типологичното развитие на..., с. 34.
32. X а р а л а м б и е в а, А. Два типа късноантични фибули във..., с. 35.
33. Г е н ч е в а, Е. Типология и датиране на ранноримските..., с. 30-40.
34. З о т о в и ћ, Л. Некропола из времена сеобе народа са уше градске територије Ви-минација. Старинар, 31, 1980, 108 - 112, Табл. 1, 2.
35. G o m o l k a-F u c h s, G. Op. cit., s. 152, Taff. 55.
36. Л ю б е н о в а, В. Цит. съч., с. 108.
37. Г е н ч е в а, Е. Типология и датиране на ранноримските..., с. 38, Обр.4 з.
38. Непубликувани материали.
39. X а р а л а м б и е в а, А. Два типа късноантични фибули във..., с. 36.
40. Пак там, с. 38.

41. Пак там, с. 36 и сл.
42. Г е н ч е в а, Е. За типологическото развитие на..., с. 34 и сл.; Л ю б е н о в а, В. Цит. съч., с. 169, Обр. 111.
43. В е ј а н, А. Un atelier metalurgic din sec. VI e.n. de la Drobeta-Turnu Severin. Acta Musei Napocensis, 13, 1976, 258 – 260, Pl. I, II.
44. Ј а н к о в и ћ, Дж. Подунавски део области Аквиса у VI и почетком VII века. Београд, 1981, с. 172.
45. Г е н ч е в а, Е. За типологичното развитие на..., с. 35.
46. К о й ч е в а, К. Костни изделия от ранновизантийската епоха...(под печат); Църква и некропол от VI век... (под печат).

КАТАЛОГ

1. с. Здравковец, м. Витата стена, сект. А, кв. 8, д. 0,80 м; Дискovidна, бронз с емайл; диам. 21 мм. Инв. № А 708, Табл. VII₁.
2. Дряновски манастир, м. Градът, кв. 2, д. 0,60 м; луковична, бронз; дълж. 73 мм. Инв. № А 1582; Табл. VII₅.
3. с. Батошево, м. Градът, помещение № 1, д. 0,60 м; с подвито краче, бронз; дълж. 60 мм. Инв. А 1489; Табл. I₂.
4. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 24, д. 1,50 м; с подвито краче, бронз; дълж. 93 мм; инв. № А 5738; Табл. II₉.
5. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 25, дълб. 0,80 м; с подвито краче, желязо; дълж. 60 мм; инв. № 5497; Табл. I₄.
6. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 28, дълб. 1,00 м; с подвито краче, желязо; дълж. 70 мм; инв. № 5573; Табл. III₁₁.
7. гр. Габрово, м. Градище, сект. Е II, дълб. 0,50 м; с подвито краче, желязо; дълж. 84 мм; инв. № А 4848, Табл. IV₉.
8. Дряновски манастир, м. Градът, от повърхността; с подвито краче, бронз; фрагмент, д. 40 мм; инв. № А 1609.
9. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 12, д. 1,00 м; с подвито краче, бронз; дълж. 52 мм; инв. № А 5204; Табл. I₅.
10. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 12, дълб. 1,00 м; с подвито краче, желязо; дълж. 90 мм; инв. № А 5082; Табл. I₈.
11. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 18, дълб. 1,00 м; с подвито краче, бронз; дълж. 31 мм; инв. № А 4532; Табл. II₃.
12. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 23, д. 0,80 м; с подвито краче, бронз; дълж. 75 мм; инв. № А 4976; Табл. II₄.
13. гр. Габрово, м. Градище, северно от помещение № 26, д. 1,00 м; с подвито краче, бронз; дълж. 41 мм; инв. № А 5287; Табл. I₃.
14. гр. Габрово, м. Градище, сект. Е I, д. 0,50 м; с подвито краче, мед; дълж. на фрагмента – 27 мм; инв. № А 4747; Табл. V₁.

15. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 12, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; фрагмент д. 50 мм; инв. № А 5166; Табл. II₂.
16. гр. Габрово, м. Градище, крепостна стена, кв. 5, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; дълж. 90 мм; инв. № А 4884; Табл. V₈.
17. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 14, д. 0,80 м; с подвито краче, желязо; дълж. 66 мм; инв. № А 4113; Табл. IV₅.
18. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 27, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; дълж. 41 мм; инв. № А 5243; Табл. III₄.
19. гр. Габрово, м. Градище, крепостна стена, кв. 1, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; дълж. 50 мм; инв. № А 4451; Табл. IV₆.
20. гр. Габрово, м. Градище, крепостна стена, кв. 13, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; дълж. 52 мм; инв. № А 4059; Табл. IV₂.
21. гр. Габрово, м. Градище, крепостна стена, кв. 13, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; дълж. 46 мм; инв. № А 4060; Табл. IV₃.
22. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 25, д. 0,20 м; с подвито краче, желязо; дълж. 74 мм; инв. № А 5447; Табл. I₆.
23. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 14, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; дълж. 71 мм; инв. № А 4186; Табл. IV₈.
24. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 1, д. 0,70 м; с подвито краче, желязо; дълж. 48 мм; инв. № А 3531; Табл. III₅.
25. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 26, д. 0,50 м; с подвито краче, желязо; дълж. 52 мм; инв. № А 5252; Табл. III₈.
26. с. Градница, м. Пречиста, сект. Г, кв. 3, д. 0,20 м; с подвито краче, бронз; дълж. 42 мм; инв. № А 1945; Табл. VI₅.
27. с. Градница, м. Казанджийска лъка, сект. А, кв. 27/37, д. 0,30 м; с подвито краче, бронз; дълж. 84 мм; инв. № А 3686; Табл. VI₈.
28. с. Градница, м. Казанджийска лъка, сект. А, кв. 26, д. 0,40 м; с подвито краче, желязо; дълж. 87 мм; инв. № А 3433; Табл. VI₇.
29. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 4, д. 0,70 м; с подвито краче, желязо; дълж. 69 мм; инв. № А 3534; Табл. III₁₂.
30. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 4, д. 0,70 м; с подвито краче, желязо; дълж. 65 мм; инв. № А 3533; Табл. III₉.
31. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 6, д. 0,80 м; с подвито краче, желязо; фрагмент, дълж. 38 мм; инв. № А 4676; Табл. I₇.
32. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 9, д. 0,50 м; с подвито краче, желязо; фрагмент, дълж. 44 мм; инв. № А 3770; Табл. III₆.
33. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 21, д. 0,40 м; с подвито краче, желязо; дълж. 62 мм; инв. № А 6752.
34. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 23, д. 0,80 м; с подвито краче, желязо; дълж. 72 мм; инв. № А 5774; Табл. II₅.
35. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 24, д. 0,50 м; с подвито краче, желязо; дълж. 72 мм; инв. № А 5635; Табл. II₇.

36. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 25, д. 0,20 м; с подвито краче, желязо; дълж. 70 мм; инв. № А 5448; Табл. I₉.
37. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 27, д. 1,00 м; с подвито краче, желязо; дълж. 73 мм; инв. № А 4970; Табл. III₁₀.
38. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 35, д. 1,00 м; с подвито краче, желязо; фрагмент дълж. 32 мм; инв. № А 6266.
39. гр. Габрово, м. Градище, сект. Е II, д. 0,50 м; с подвито краче, желязо; дълж. 63 мм; инв. № А 4731; Табл. V₁₀.
40. гр. Габрово, м. Градище, крепостна стена, кв. 1, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; фрагмент дълж. 47 мм; инв. № А 4454; Табл. V₆.
41. гр. Габрово, м. Градище, крепостна стена, кв. 1, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; дълж. 55 мм; инв. № А 4430; Табл. V₅.
42. гр. Габрово, м. Градище, крепостна стена, кв. 2, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; фрагмент дълж. 40 мм; инв. № А 4468; Табл. V₇.
43. с. Батошево, м. Градът, църква № 1, д. 0,80 м; с подвито краче, бронз; дълж. 42 мм; инв. № А 1544; Табл. I₁.
44. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 10, д. 0,80 м; с подвито краче, бронз; дълж. 57 мм; инв. № А 3895; Табл. IV₁.
45. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 25, д. 0,80 м; с подвито краче, бронз; дълж. 64 мм; инв. № А 5562; Табл. III₇.
46. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 23, д. 0,80 м; с подвито краче, мед; инв. № А 5777; Табл. II₆.
47. гр. Габрово, м. Градище, вход № 2, д. 0,80 м; с подвито краче, мед; фрагмент дълж. 30 мм; инв. № А 4370 ; Табл. III₃.
48. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 14, д. 0,60 м; с подвито краче, бронз; фрагмент дълж. 30 мм; инв. № А 4159; Табл. IV₄.
49. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 32, д. 0,80 м; с подвито краче, бронз; дълж. 65 мм; инв. № А 6257.
50. с. Градище, м. Пречиста, сект. В, кв. 3, д. 1,00 м; с подвито краче, бронз; фрагмент дълж. 24 мм; инв. № А 3225; Табл. VI₁.
51. с. Градище, м. Казанджийска лъка, сект. А, кв. 60, д. 0,40 м; с подвито краче, бронз; фрагмент дълж. 52 мм; инв. № А 3695; Табл. VI₉.
52. с. Здравковец, м. Витата стена, от повърхността; с подвито краче, бронз; фрагмент дълж. 28 мм; инв. № А 2745; Табл. VII₄.
53. с. Здравковец, м. Витата стена, сект. Д, кв. 2, д. 0,50 м; с подвито краче, бронз; фрагмент дълж. 42 мм; инв. № А 391; Табл. VII₃.
54. с. Здравковец, м. Витата стена, сект. Д, кв. 2, д. 0,50 м; с подвито краче, мед; дълж. 37 мм; инв. № А 571; Табл. VII₂.
55. с. Здравковец, м. Витата стена, сект. Д, дълб. 0,40 м; с подвито краче, бронз; дълж. 83 мм; инв. № А 913; Табл. VII₉.
56. с. Крамолин, м. Градът, базилика, д. 0,60 м; с подвито краче, мед; дълж. 40 мм; инв. № А 6120; Табл. VI₄.

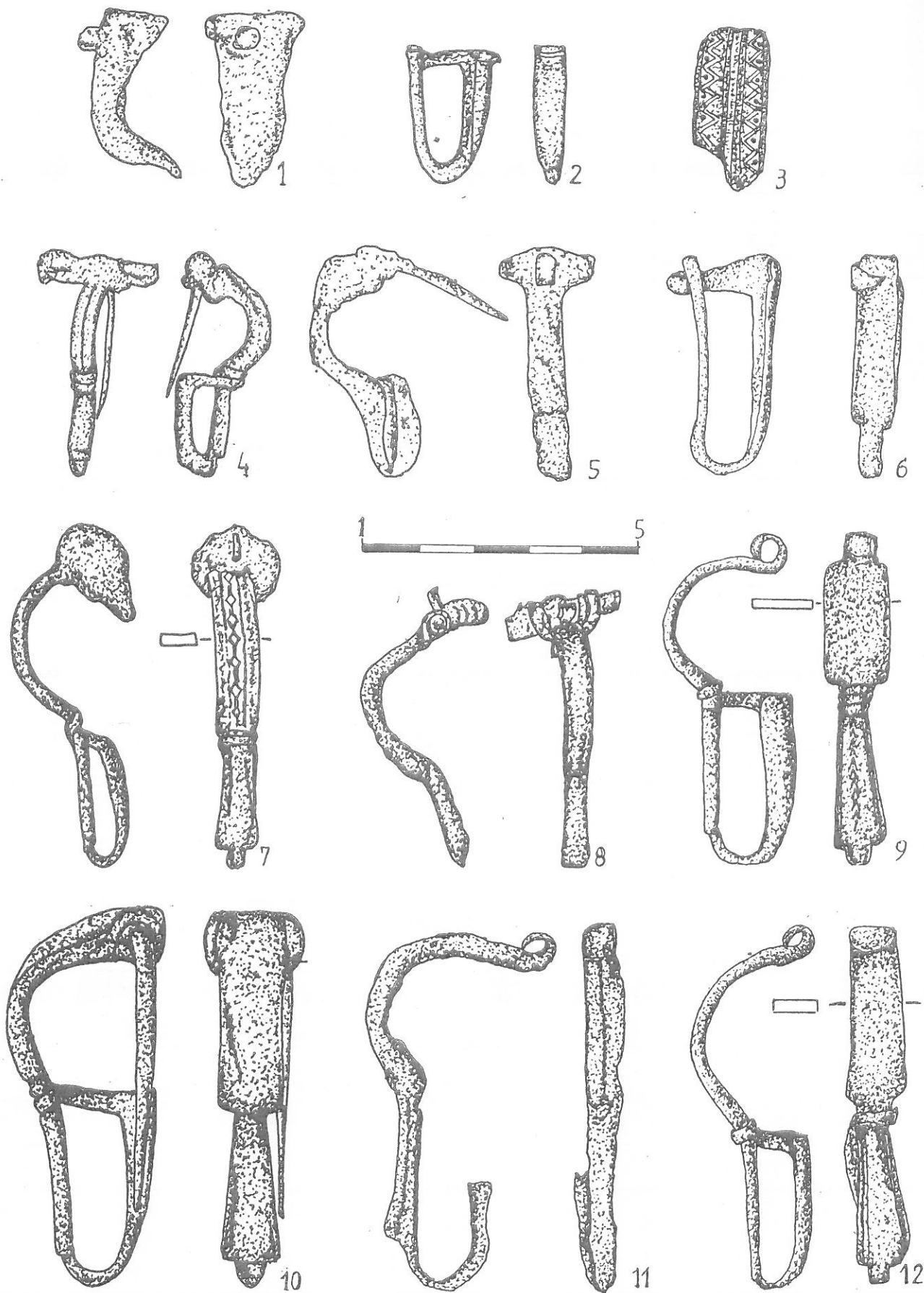

Табл. III. Фибули от м. Градище при Габрово.

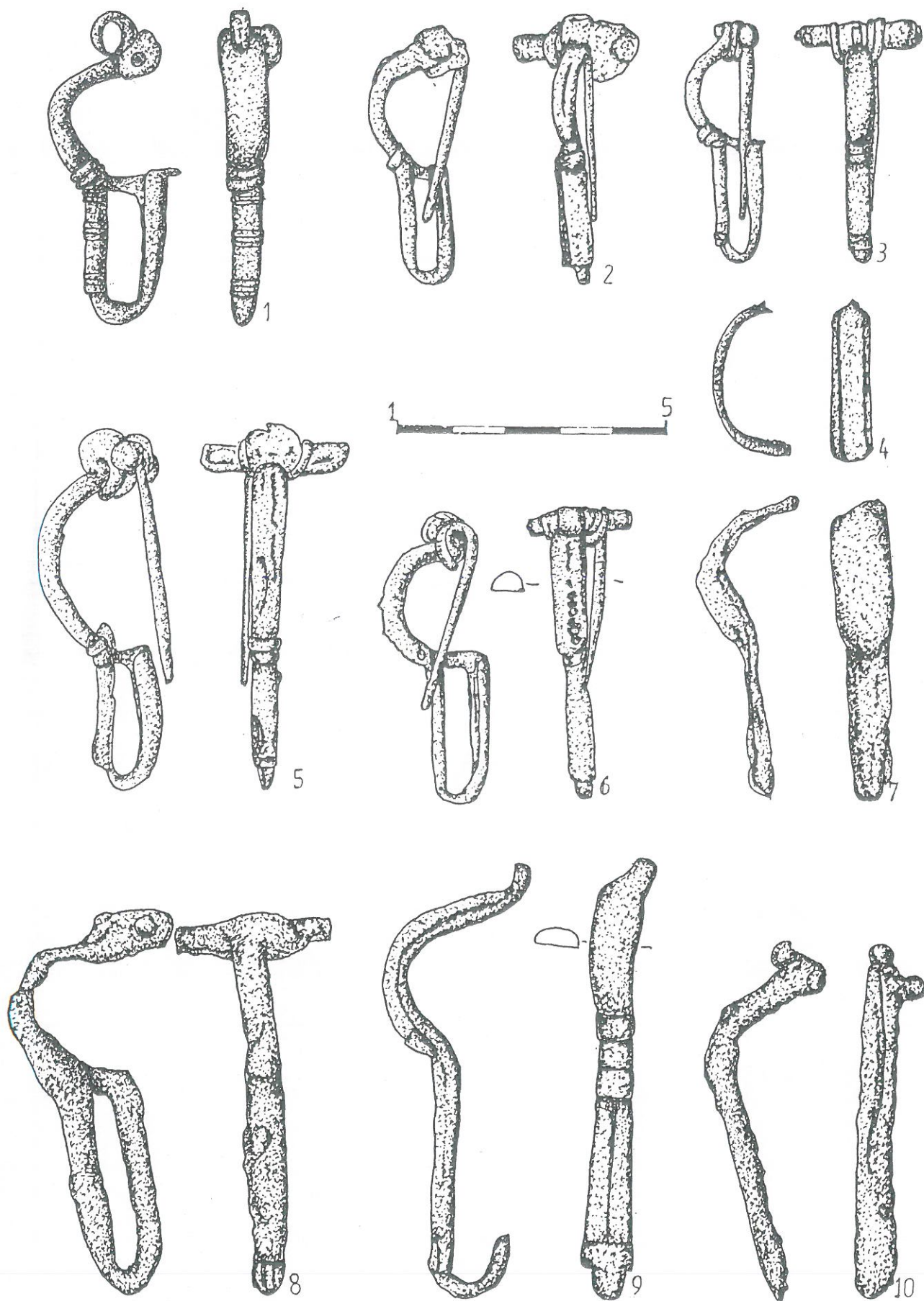

Табл. IV. Фибули от м. Градище при Габрово.

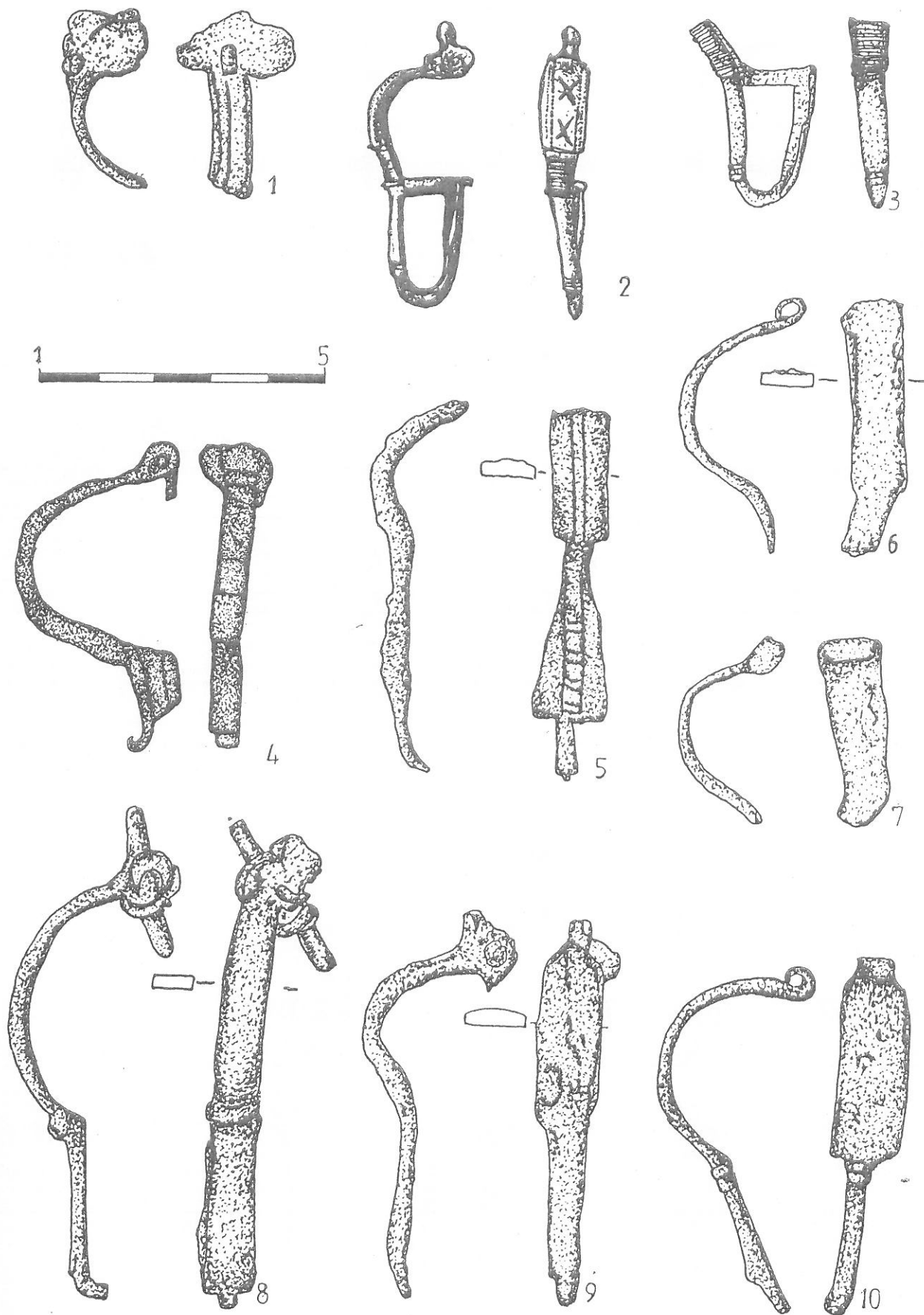

Табл. V. Фибули от м. Градище при Габрово.

Табл. VI. Фибули от м. Пречиста, с. Градница (1,3,5,6), от м. Казанджийска лъка, с. Градница (2,7,8,9), от м. Градът, с. Крамолин (4).

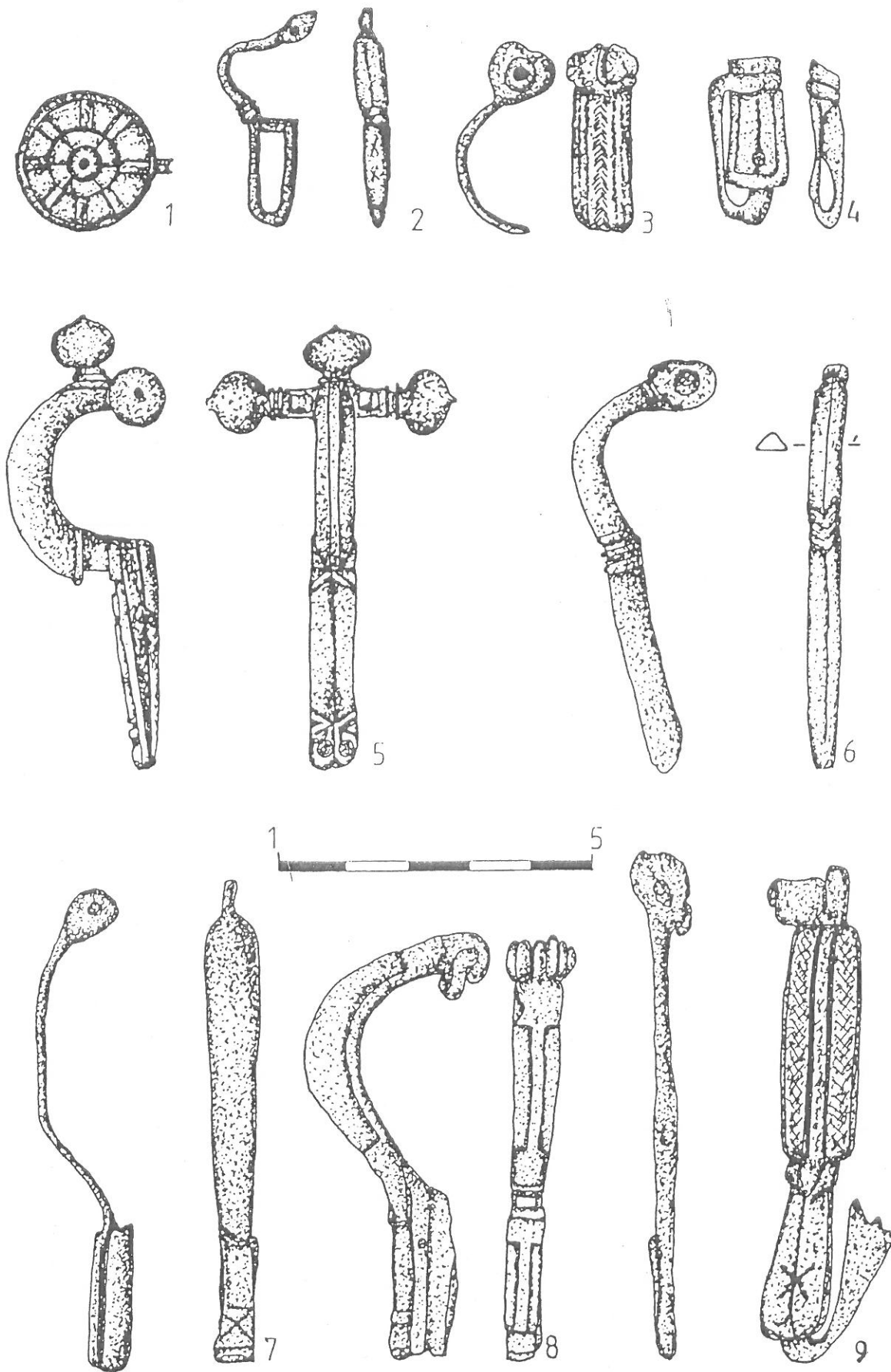

Табл. VII Фибули от м. Града и м. Горуна при Дряновския манастир (5-8), от м. Витата стена, с. Здравковец (1-4 и 9)

57. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 12, д. 0,50 м; с подвито краче, желязо; дълж. 58 мм; инв. № А 5129; Табл. II₁.
58. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 24, д. 0,50 м; с подвито краче, желязо; дълж. 72 мм; инв. № А 5714; Табл. II₈.
59. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 25, д. 0,60 м; с подвито краче, желязо; фрагмент дълж. 32 мм; инв. № А 5464; Табл. III₁.
60. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 28, д. 1,00 м; с подвито краче, желязо; дълж. 60 мм; инв. № А 5509; Табл. I_{7a}.
61. гр. Габрово, м. Градище, крепостна стена, кв. 4, д. 1,00 м; с подвито краче, желязо; дълж. 70 мм; инв. № А 4098; Табл. V₉.
62. гр. Габрово, м. Градище, сект. Е II, д. 0,50 м; с подвито краче, желязо; дълж. 63 мм; инв. № А 4735; Табл. IV₁₀.
63. гр. Габрово, м. Градище, сект. Е II, д. 0,50 м; с подвито краче, желязо; дълж. 56 мм; инв. № А 4836; Табл. IV₇.
64. Дряновски манастир, м. Градът, кв. 1, д. 0,60 м; с масивен иглодържател, бронз; дълж. 100 мм; инв. № А 1807; Табл. VII₇.
65. Дряновски манастир, м. Градът, кв. 2, д. 0,60 м; с масивен иглодържател, бронз; дълж. 68 мм; инв. № А 1584; Табл. VII₈.
66. гр. Габрово, м. Градище, сондаж III, д. 1,50 м; с масивен иглодържател, желязо, дълж. 59 мм; инв. № А 5557; Табл. V₄.
67. с. Градница, м. Пречиста, сект. Г, кв. 9/10, д. 0,60 м; с масивен иглодържател, желязо, дълж. 60 мм; инв. № А 3058; Табл. VI₆.
68. с. Градница, м. Казанджийска лъка, сект. А, кв. 66, д. 1,40 м; с масивен иглодържател, бронз, дълж. 40 мм; инв. № А 3700; Табл. VI₂.
69. с. Градница, м. Пречиста, сект. В, кв. 7, д. 0,40 м; с масивен иглодържател, бронз, дълж. 45 мм; инв. № А 3231; Табл. VI₃.
70. гр. Габрово, м. Градище, вход № 2, д. 0,80 м; с псевдонавивки; бронз, д. 54 мм; инв. № А 4045; Табл. V₂.
71. гр. Габрово, м. Градище, крепостна стена, кв. 2, д. 0,60 м; с псевдонавивки; бронз, дълж. фрагмент 33 мм; инв. № А 4397; Табл. V₃.
72. гр. Габрово, м. Градище, помещение № 26, д. 0,60 м; с псевдонавивки, бронз, фрагмент дълж. 26 мм; инв. № А 5257; Табл. III₂.
73. Дряновски манастир, м. Боруна, сект. III, св. 4, д. 0,80 м; с псевдонавивки, бронз, дълж. 67 мм; инв. № А 1627; Табл. VII₆.

FIBELN IM HISTORISCHEN MUSEUM GABROVO(3. – 7. JH.)**Kina Kojtscheva, Anna Haralambieva***/Zusammenfassung/*

Die Veröffentlichung umfaßt 73 Kupfer-, Bronze- und Eisenfibeln aus dem Bestand des Historischen Museums in Gabrovo. Sie wurden bei archäologischen Ausgrabungen in der Region am Oberlauf der Flüsse Jantra und Rossiza gefunden.

Aufgrund bestimmter Klassifizierung und zusätzlicher morphologischer Merkmale sind die Fibeln in fünf Hauptgruppen eingeteilt. Zur Sammlung gehören zwei provinzialrömische Fibeln (Kat. -Nr 1-2) vom III. – Beginn des IV. Jhs. Merkmale der spätrömischen Fibeln von der Balkanhalbinsel besitzen die Arbalète-Fibeln mit massivem Nadelhalter und Öffnung für die Axtfeder, (Kat. -Nr 64-65), die in die zweite Hälfte des IV. – Anfang des V. Jhs. datiert werden. Vier Arbalète-Fibeln mit unterschiedlich gestaltetem Bogenende sind vom Typ Viminacium (Kat. -Nr 66-67) und seiner Varianten (Kat. -Nr 68-69). Sie waren am weitesten südlich der Niederen Donau ab Mitte des V. – VI. Jhs. verbreitet und konzentriert. Eine zahlreiche Gruppe von Fibeln mit gebogenem Füßchen ist durch einige Varianten vertreten (Kat. -Nr 3-63). Sie gehören in den Rahmen des IV. bis Anfang des VII. Jhs. In einer anderen Gruppe sind auch die gegossenen Bronzefibeln mit Pseudowicklungen (Kat. -Nr 70-73), welche die letzte Enewicklungsphase der Fibeln mit gebogenem Füßchen darstellen.

Die Fibeln ergänzen die Chronologie, die Typenvielfalt und Verbreitung dieser Erzeugnisse: sie bieten Angaben über Lokalproduktion und einige Probleme, die die ethnische Zusammensetzung der Bevölkerung betreffen.